

ИНДИВИДУАЛНИ РАЗЛИЧИЯ И ПЕТФАКТОРЕН МОДЕЛ НА ЛИЧНОСТТА В МЛАДЕЖКА ВЪЗРАСТ

Е. Папазова, Б. Андреев

Институт за изследване на населението и човека при БАН

eva.papazova@gmail.com; borian@abv.bg

Резюме. Целта на изследването е да проследи и анализира връзката и влиянието на такива социално-демографски характеристики като пол, възраст и професионално направление върху големите пет фактора на личността в младежка възраст. Използван е въпросникът за измерване на петфакторната структура на личността (Big Five model), адаптиран за български условия от В. Тодоров (Costa & McCrae, 1992). Изследвани са 291 студенти в младежка възраст ($M = 23,18$; $SD = 4,57$). Резултатите показваха, че момичетата са по-емоционално стабилни и по-отворени към нов опит от момчетата. Студентите от обществени науки и студентите от хуманитарни науки се отличават с по-голяма отвореност към нов опит от студентите от точни науки. Възрастта на студентите не оказва статистически значимо влияние върху петте фактора на личността им.

Ключови думи: Big Five model, младежка възраст, социално-демографски характеристики

В съвременната психологична литература е постигнат висок консенсус относно структурата на личността (Costa & McCrae, 1992; John, 1990; McCrae & John, 1992). Тя се концептуализира чрез уникални модели от черти.

Съществуват четири доминиращи въпросници за оценка на личността, които са проектирани на базата на четири доминиращи класификации/модела на личността:

Първият, Myers-Briggs Type Indicator (MBTI) се основава на работата на Карл Юнг, която е доразработена от Изабел Майерс и Катрин Бригс (Myers & Myers, 2009). Вторият въпросник принадлежи на Айзенк (Eysenk Personality Inventory; Eysenck, 1992). Третият модел на ли-

чността е на Реймонд Кетъл. Той създава личностен въпросник известен като 16 PF (Sixteen Personality Factors). Четвъртият модел на личността, който се радва на широко внимание и популярност е Голямата петорка (BigFiveModel). Този петфакторен модел на личността представлява пет основни черти, които си взаимодействат, за да образуват човешката личност (McCrae & Costa, 1997). Петте личностни категории са следните (по Barrick & Mount, 1991; John & Srivastava, 1999):

- **Невротизъм (neurotism)** – личностните особености, които най-често се асоциират с тази характеристика са свързани с предиспозицията на личността да преживява негативни състояния като гняв, депресия, тревога, обърканост, несигур-

- ност, емоционалност (Barrick & Mount, 1991).
- **Екстраверсия (extraversion)** – Традиционно описвана като социабилност, общителност, асертивност, активност и др.
 - **Отвореност към нов опит (openness to experience)** – готовност за приемане на нови идеи, гъвкавост, въображение, любопитство, оригиналност, артистичност и усещане за естетика и др.
 - **Доброжелателност (agreeableness)** – обхваща черти като алтруизъм, вежливост, гъвкавост, кооперативност, толерантност, загриженост за другите, доверие и готовност за съдействие.
 - **Съзнателност (conscientiousness)** – упоритост, отговорност и потребност от постижение. В научната литература този фактор се идентифицира и като конформност или зависимост (Fiske, 1949; Hogan, 1983 цит. по Barrick & Mount, 1991).

Полови различия и ПЕТФАКТОРЕН МОДЕЛ НА ЛИЧНОСТТА

Установено е, че жените са по-екстравертни, доброжелателни и съзнателни, докато мъжете са по-емоционално по-стабилни (Budaev, 1999; Chapman et al., 2007; Costa et al., 2001; Fernández & Castro, 2004; Schmitt et al., 2008; Weisberg et al., 2011; Wang, 2014). Констатациите по отношение на половите различия и Отвореността към нов опит са смесени и неконсистентни в различните култури (Schmitt et al., 2008).

Възрастови различия и ПЕТФАКТОРЕН МОДЕЛ НА ЛИЧНОСТТА

Лукаси Донелан (Lucas & Donnellan 2009), с помощта на данни от 12 618 респонденти, установяват, че с напредване на възрастта хората са склонни да се оценяват по-високо по Съзнателност и Доброжелателност. Освен това, те установяват, че Екстравертността, Откритостта към нов опит и Невротизмът са по-ниски сред по-възрастните респонденти. В по-съвременно изследването с 491 респондента, на възраст

между 17 и 71 години, находката се потвърждава, като по-възрастните участници са по-съзнателни и по-доброжелателни, а по-младите участници са по-невротични и по-екстравертни (Walker et al., 2014). Тези резултати се потвърждават и в други изследвания с много големи извадки (Soto et al., 2011; Marsh et al., 2013).

ИЗБОР НА АКАДЕМИЧНА СПЕЦИАЛНОСТ И ПЕТФАКТОРЕН МОДЕЛ НА ЛИЧНОСТТА

Малко внимание се обръща на прогнозната стойност на личността при избора на академична специалност (Porter & Umbach, 2006). Специфика по отношение на отделна академична специалност е установена от Де Фрут и Мервидел (DeFruyt & Mervielde, 1996), които предполагат, че някои фасети на Екстраверсията положително корелират с академичния успех, а психологията като специалност се отличава с по-висока Екстравертност и Доброжелателност, отколкото повечето други специалности.

Други данни показват, че студентите от бизнес специалности са по-емоционално по-стабилни, по-екстравертни по-съзнателни (Lounsbury et al., 2009). Въпреки това, те са по-малко доброжелателни и по-малко отворени за нов опит от студентите от други специалности.

Направеният теоретичен и емпиричен анализ порооди идеята да се изследва връзката и влиянието на разгледаните социално-демографски характеристики върху личностните черти, измерени чрез Big Five, при младежи у нас.

ЦЕЛ

Да се анализира връзката и влиянието на факторите пол, възраст и професионално направление върху личностните черти на студенти у нас.

ЗАДАЧИ

- Да се проследи и анализира връзката и влиянието на пола върху личностните черти на младежите.

- Да се проследи и анализира влиянието на възрастта върху личностните черти на студентите.
- Да се проследи и анализира влиянието на професионалното направление върху личностните черти на младежите.

ХИПОТЕЗИ

1. Жените са по-екстравертни, доброжелателни и съзнателни, отколкото мъжете, докато мъжете ще са по-емоционално по-стабилни от жените (Budaev, 1999; Chapman et al., 2007; Costa et al., 2001; Fernández & Castro, 2004; Schmitt et al., 2008; Weisberg et al., 2011; Wang, 2014).

2. По-възрастните младежи ще са по-склонни да се оценяват по-високо по Съзнателност и Доброжелателност, а по-младите ще са по-невротични и по-екстравертни (Lucas & Donnellan 2009; Walker et al., 2014).

3. Ще се наблюдават различия в личностните черти на младежите, в зависимост от изборът им на академична специалност. Студентите от обществени науки, към които се причислява специалността психология, по всяка вероятност ще се отличават с по-голяма Екстравертност и Доброжелателност спрямо студентите от точни науки и хуманитарни науки (DeFruyt & Mervielde, 1996).

МЕТОД

Използван е въпросникът за измерване на петфакторната структура на личността (Big Five model), адаптиран за български условия от В. Тодоров. Измерената надеждност на скалата е 0,9 алфа на Кронбах.

ИЗСЛЕДВАНИ ЛИЦА

Извадката се състои от 291 изследвани лица в младежка възраст – 18–35 години ($M = 23,18$; $SD = 4,57$). От тях 108 са студенти, които изучават точни науки, 92 – хуманитарни науки и 91 – обществени науки. Студентите са от следните ВУЗ-ове у нас – НБУ, СУ „Св. Климент Охридски“ и УниБИТ. Изследването беше проведено групово по време на семинарни занятия на студентите през периода Март, 2013–Октомври, 2013.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

На табл.1 са представени резултатите от т-теста за независими извадки на Стюдънт, чрез който са установени половите различия по петфакторния модел на личността. Както се вижда от табл. 1, момичетата се отличават с по-силен стремеж към нов опит и по-голяма емоционална стабилност от момчетата.

Таблица 1
Полови различия по петфакторен модел на личността

Фактори на личността	Пол	Mean	SD	t	p
Отвореност към нов опит	Мъже	38,78	0,84	-2, 818	0,001
	Жени	39,95	0,67		
Екстраверсия	Мъже	37,92	1,19	0,144	0,886
	Жени	37,85	1,14		
Доброжелателност	Мъже	38,14	1,25	-0, 719	0,473
	Жени	38,43	1,15		
Съзнателност	Мъже	40,58	1,23	-1,397	0,163
	Жени	41,19	1,32		
Емоционална стабилност	Мъже	33,93	1,13	-3,410	0,001
	Жени	35,86	0,98		

Момичетата в изследваната извадка, в по-голяма степен проявяват търпимост към чуждото и непривичното и изследователски интерес към него, висока жизнена удовлетвореност и самоуважение, по-висока комфортност и конвенционалност в социалните отношения и жизнените проблеми. Издигнатата от нас първа хипотеза се отхвърля изцяло.

Резултатът е изненадващ и по всяка вероятност се дължи на установеното и в други изследвания със студенти у нас размишаване на полово-ролевите стереотипи. В резултат на дългите години на преход и социално-икономическата криза у нас настъпва преоценка на ценностите, особено при младите жени с амбиции за еманципация, автономност и успешна кариера, които изглежда са и по-социабилни и адаптивни към предизвикателствата на съвременния свят (Папазова и Пенчева, 2007).

На табл. 2 са представени различията по възраст и професионално направление, установени чрез еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA). С болд са отбелязани значимите коефициенти на Фишер.

Факторът възраст не оказва статистически значимо влияние върху петте личностни черти при студентите.

Пост-хок тестът LSD (Least Significant Difference на Fischer) показва, че студентите от обществени науки ($M = 40,02$; $p < 0,05$) се отличават с по-силен интерес към нови идеи, в сравнение със студентите от хуманитарни науки ($M = 39,75$; $p < 0,05$). По същият начин студентите от точни науки ($M = 38,6$; $p < 0,05$) се отличават с по-слаб интерес към нови идеи от студентите от хуманитарни науки ($M = 39,75$; $p < 0,05$). По отношение на личностният фактор Доброжелателност, пост-хок теста LSD показва слаба тенденция, че студентите от хуманитарни науки ($M = 38,92$; $p < 0,05$) се отличават с по-силна загриженост за другите, доверие и готовност за съдействие от студентите от точни науки ($M = 37,89$; $p < 0,05$). Резултатът не може да бъде тълкуван, като значим поради установената слаба тенденция. Издигнатата от нас трета хипотеза са отхвърля изцяло.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване даде възможност да се проследи и анализира връзката и влиянието на такива социално-демографски характеристики като пол, възраст и професионално направление върху големите пет личностни фактора при студенти. В най-обобщен вид резултатите от изследването показаха, че:

- Момичетата се отличават с по-силно изразена емоционална стабилност и отвореност към нов опит от момчетата.
- Студентите от обществени науки и студентите от хуманитарни науки се отличават с по-голяма отвореност към нов опит, в сравнение със студентите от точни науки.

Всеизвестна истина е, че хората се различават по много и различни начини. Тези различия в психологията са обхванати чрез различни модели на личността, част от които разгледахме в настоящата статия. Големата петорка, като модел на личността, се радва на най-голямо внимание и интерес през последните десетилетия от страна на редица изследователи. Това определи и нашият интерес и избор на въпросник за настоящето изследване.

В същото време съществуват и много променливи, които влияят на личността, като генетични, екологични и социално-демографски фактори (Eysenck, 1992). Някои от социално-демографските фактори, като възраст, пол и професионално направление бяха подбрани и за нуждите на настоящето изследване. Резултатите показаха, че възрастта не влияе значимо върху петте дименсии на личността – невротизъм, екстраверсия, доброжелателност, съзнателност и отвореност към нов опит. По всяка вероятност това се дължи, както на спецификата на извадката, така и на нейният обем.

Малко внимание се обръща на прогнозната стойност на личността при избора на академична специалност (Porter & Umbach, 2006). Настоящото изследване се опита да улови именно тази връзка. Фактът, че студентите от обществени науки се отли-

Т а б л и ц а 2
Различия по възраст и професионалното направление (ANOVA)

ВЪЗРАСТ	F	p	18-24 г.		24-29 г.		30-35 г.		Post hoc test LSD; p > 0,05
			Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	
Отвореност към нов опит	0,99	0,373	39,21	3,43	39,71	4,31	40	2,67	
Екстраверсия	0,83	0,435	37,89	4,05	37,48	4,02	38,58	3,40	
Доброжелателност	1,28	0,277	38,14	3,27	38,91	3,85	38,08	2,82	
Съзнателност	0,49	0,608	40,83	3,68	41,31	3,80		4,00	
Емоционална стабилност	1,79	0,169	35,32	4,83	34,03	5,72	34,47	3,71	
ПРОФ. НАПРАВЛЕНИЕ	F	p	Хуманитарни 1 гр.		Обществени 2 гр.		Точни 3 гр.		
			Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD	
Отвореност към нов опит	4,66	0,01	39,75	3,80	40,02	3,48	38,6	3,27	2 гр. с 3 гр.; p < 0,001 3 гр. с 1 гр.; p < 0,05
Екстраверсия	2,11	0,122	37,72	4,19	37,35	3,29	38,48	4,26	
Доброжелателност	2,49	0,085	38,92	3,66	38,14	3,23	37,89	3,12	1 гр. с 3 гр.; p < 0,05
Съзнателност	1,41	0,244	40,39	3,97	41,29	3,74	41,01	3,51	
Емоционална стабилност	0,36	0,696	34,65	5,33	35,27	5,25	34,96	4,28	

чават с най-голяма отвореност към нов опит, означава че те търсят шест аспекта, в които индивидите показват относителна отвореност или затвореност при избора на академична специалност: фантазия, естетика, чувства, действия, идеи и ценности (Costa & McCrae, 1992). От своя страна, студентите от хуманитарни науки се отличават с най-силна доброжелателност, т.е. те избират специалности при които могат да изразят себе си чрез характеристики като алтруизъм, грижовност, съчувствие и сътрудничество.

Удовлетвореността на студентите от избора на академична специалност води до удовлетвореност в академичните среди и реализация в бъдещата професия и кариера (Logue, Lounsbury, Gupta, & Leong, 2007), от друга страна, неудовлетвореността от избраната академична специалност може да бъде причина за провал и отпадане от университета (Graunke & Woosley, 2005). В този ред на мисли, резултатите от настоящето изследване биха могли да послужат за нуждите на професионалното ориентирание на кариерните центрове към университетите у нас.

ЛИТЕРАТУРА

- Папазова, Е., Пенчева, Е. (2007). Влияние на психологичния тип и академичната специалност върху ценностната ориентация на студенти. В: Младите хора в европейска България. Научна конференция, София, 29–30 май, П. Митев, Т. Коцева, Г. Михова, 512–522.
- Barrik, M., M. K. Mount. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, 44, 1-26.
- Block, J. (1995). A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 187-215.
- Chapman, B. P., Duberstein, P. R., Sörensen, S., Lyness, J.M. (2007). Gender differences in five factor model personality traits in an elderly cohort: extension of robust and surprising findings to an older generation. *Pers. Individ. Dif.* 43 (6), 1594-1603.
- Costa, P. T. & McCare, R. R. (1992). *Professional Manual for the NEO-PI-R and NEO-FFI*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., Terracciano, A., McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: robust and surprising findings. *J. Pers. Soc. Psychol.* 81 (2), 322-331.
- Cowan, D. A. (1989). An alternative to the dichotomous interpretation of Jung's psychological functions: Developing more sensitive measurement technology. *Journal of Personality Assessment*, 53, 459-471.
- De Fruyt, F., & Mervielde, I. (1996). Personality and interests as predictors of educational streaming and achievement. *European Journal of Personality*, 10(5), 405-425.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Eysenck, H. J. (1992). Four ways five factors are not basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 667-673.
- Fernández, M. L., Castro, Y. R. (2004). Sex differences on the five personality factors in Spanish students. *Psychol. Rep.* 95 (1), 101-106.
- Graunke, S. S., & Woosley, S. A. (2005). An exploration of the factors that affect the academic success of college sophomores. *College Student Journal*, 39(2), 367-376.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (Vol. 2, pp. 102-138). New York: Guilford Press.
- John, O. P. (1990). The Big Five Factor taxonomy: History, measurement and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.) *Handbook of Personality: Theory and research*.
- Logue, C. T., Lounsbury, J. W., Gupta, A., & Leong, F. T. L. (2007). Vocational interest themes and personality traits in relation to college major satisfaction of business students. *Journal of Career Development*, 33(3), 269-295.
- Lounsbury, J. W., Smith, R. M., Levy, J. J., Leon, F. T., & Gibson, L. W. (2009). Personality characteristics of business majors as defined by the Big Five and narrow personality traits. *Journal of Education for Business*, 84(4), 200-206.
- Lucas, R. E., & Donnellan, M. B. (2009). Age differences in personality: Evidence from a nationally representative Australian sample. *Developmental Psychology*, 45, 1353-1363.
- Marsh, H. W., Nagengast, B. & Morin, A. J. S. (2013). Measurement invariance of Big- Five factors over the lifespan: ESEM tests of gender, age, plasticity, maturity, and la dolce vita effects. *Developmental Psychology*, 49, 1194-1218.
- McAdams, D. P. (1992). The five-factor model in Personality: A critical appraisal. *Journal of Personality*, 60, 329-361.
- McCare, R.R. & John, O. P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its application. *Journal of Psychology*, 60(2), 175-215.
- McCare, R. R. & Costa, P. T. Jr. (1989). Reinterpreting the Myers-Briggs Type Indicator from the perspective of the five-factor model of personality. *Journal of Personality*, 57, 17-40.
- Myers, I. B., McCauley, M. H., Quenk, N. L. & Hammer, A. L. (1998). *MBTI manual: A guide to the*

- development and use of the Myers-Briggs Type Indicator* (3rd ed). Palo Alto: Consulting Psychological Press.
- Myers, P. B. & Myers, K. D. (2009). Myers-Briggs Type Indicator, interpretive report. [Online] Available: <https://www.skillsone.com/Pdfs/smp261144.pdf> (January 7, 2015) New York: Guilford.
- Porter, S. R., & Umbach, P. D. (2006). College major choice: an analysis of person–environment fit. *Research in Higher Education*, 47(4), 429-449.
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M., Allik, J. (2008). Why can't a man be more like a woman? Sex differences in Big Five personality traits across 55 cultures. *J. Pers. Soc. Psychol.* 94 (1), 168-182.
- Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D., & Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 330-348.
- Walker, R. J., Kribs, Z. D., Christopher, A. N., Shewach, O. R., Wieth, M. B. (2014). Age, the Big Five, and time-of-day preference: A mediational model. *Personality and Individual Differences*, 50, 170-174.
- Weisberg, Y. J., DeYoung, C. G., Hirsh, J. B. (2011). Gender differences in personality across the ten aspects of the Big Five. *Front. Pers. Sci. Individ. Dif.* 2, 1-11.

INDIVIDUAL DIFFERENCES AND BIG FIVE PERSONALITY MODEL AT YOUTH

Eva Papazova, Borian Andreev

Abstract. *The aim of the study is to trace out and analyze the relationship and impact of such socio-demographic characteristics such as gender, age and professional field on the big five personality factors of personality in youth. The used questionnaire is for measurement of the five factor structure of personality (Big Five model), adapted for Bulgarian conditions by V. Todorov (Costa & McCrae, 1992). 291 subjects in youth ($M = 23,18$; $SD = 4,57$) are administered. The results showed that girls are characterized by a strong emotional stability and openness to new experiences than boys. Students of social sciences and humanities are characterized by stronger openness to new experience, than students from technical studies. The age of the students had no statistically significant impact on the five factors of their personality.*

Key words: Big Five model, youth, socio-demographic characteristics

✉ Assoc. Prof., Eva Papazova, PhD,
Department of Psychology,
Institute for Population and Human Studies –
Bulgarian Academy of Sciences,
Sofia 1113, Acad. Georgi Bonchev St.,
Bl. 6, Fl. 5/6, BULGARIA
e-mail: eva.papazova@gmail.com